

Tarif etmekte zorlandıkları acılarla yüklü anılarını anlatmaya başlamadan önce, hemen hepsinin ağzından aynı cümle dökülüyordu: “Allah o günleri bir daha düşmanımıza dahi göstermesin!” Yaşadıkları ve tanıdığı oldukları çılgınlıkların tarif edilemezliğini bu temenni cümlesiyle özetliyorlardı. **Kendi insanına ve kendine yapılanı düşmanı için bile istememek, yapılanların akla sığmaz boyutlarını tanımlamak açısından çok çarpıcı bir ölçüydü.** Düşmanın başına her türlü kötülüğün yağması dilenir. Düşman çoğunlukla yok olması istenen bir varlıktır. Kötülük dilemenin uç noktası bu yok olmadır. Bu anlamda dilenen kötülüğün de belli bir sınırı, bir ölçüsü vardır. Oysa onların görüp yaşadıkları tüm sınırlar ve ölçülerin ötesindeydi. Uç, sınırın en uzak noktası sayılır. Buna rağmen uça seyretmek yine de belli bir sınırdır durmaktır. Onların yaşadıkları ise uç bile değildi; insanın hayal sınırlarının ötesine taşıyordu. En azından onlar açısından durum buydu.

İnsanların yakarıp bir daha gerçekleşmemesi temennisinde bulundukları günler Dersim katliamının görülmemiş bir vahşetle dolu geçen günleriydi. Onlar uzak sayılmayan bir geçmişte, hatta geçmiş bile sayılamayacak bir zamanda yaşanmış ve tanımlamakta zorlandıkları bir kıyımın canlı tanıkları olarak konuşuyorlardı. Korkunç kıyımın bir rastlantı eseri kurtulmuşlar, esir düşüp tehcir edilerek mecburî iskâna tabi tutulmuşlardı. Aradan yıllar geçtikten sonra kendi topraklarına dönmelerine izin verilmiş, onlar da yeniden Dersim’e dönmüşlerdi. Başlangıçta kendi köylerine yerleşmeleri mümkün olmamıştı. Çünkü kendi köylerinin bulunduğu alan hala ‘yasak mıntıka’ydi. Ama yine de Dersim’de olmaları önemliydi. Döndüklerinde birkaç yıl başka köylere sığınıp yaşamışlar, en sonunda kendi köylerine kavuşmuşlardı. Sahip oldukları hiçbir şey yoktu. Yaşamı yeni baştan kuruyorlardı. Geri dönüş sonrasında yaşadıkları zorluklar onlar için önemsizdi. Önemli olan atalarının ruhunun bulunduğu inandıkları topraklara geri dönmüş olmalarıydı. Artık yine kendi kutsal topraklarındaydılar.

Dersim’e giren Türk ordusu 1937 yılında ve 1938 yılının son çeyreğine kadar ele geçirdiği her insanı istisnasız katletmişti. İsyancı olarak adlandırılan tüm aşiretlere karşı izlenen yaklaşım buydu. Beşikteki bebelerden ölüm döşeğindeki yaşlılara kadar herkesi aynı akıbet bekliyordu: Ölüm. Toptan imha edilmek istenen aşiretlerin hiçbir üyesi TC vatandaşı değildi; sorduklarında askerlere gösterebilecekleri bir TC kimlik kartı taşımıyorlardı. İnanç bakımından İslamiyet’le görünür bağları da yoktu. Köyleri camisizdi, namaz kılıp oruç tutmuyorlardı. Bunlar katledilmelerini kolaylaştıran etkenlerdi. Avrupa’nın silahlı çapulcuları da ilk ayak bastıkları Amerika’da benzer bir durumla karşılaşmışlardı. Buranın yerli halklarının Hristiyan Avrupalıyla hiçbir ilgileri bulunmuyordu. Eski ve Yeni Ahit kendilerinden hiç söz etmiyordu, öyleyse Tanrının yarattıkları olamazlardı. Bu nedenle temizlenmeleri çok kolay olmuştu. Türk askeri de karşılaştığı bu ‘vahşileri’ yok ederken aslında bu Avrupalı hemcinsleriyle aynı ruh halini yaşıyordu. Hatta bu dinsiz vahşileri öldürmeyi, tarihin dışında kalmış bu barbar toplulukları ortadan kaldırmayı sevap kazanmak ve medeniyet getirmek olarak görüyordu.

Dersim katliamının en belirgin özelliklerinden biri de eli silahlı direnişçilerden çok azının çarpışmalarda yaşamını yitirmesiydi. Doğayla yüksek bir uyum içinde yaşayan bu insanlar coğrafyayı mükemmel değerlendirmişler, kendilerini korumayı başaramışlardı. Her biri birer suikastçı ya da bir keskin nişancı gibi savaşmış, işgal güçlerine ciddi kayıplar verdirmişti. Bu konuda ilginç bir olaydan söz ediliyordu. Kendilerine ateş açılan bir noktanın üzerine yüklenen Türk askeri birliği, noktayı ele geçirip yerdeki boş kovanları saydığı anda, atılan tek bir merminin bile boşa gitmediğini fark etmişti. Kullanılan mermi sayısı kadar ölümleri vardı. Üstelik kendilerine ateş eden kalabalık bir grup değil, tek başına direnen bir aşiret savaşçısıydı. Dersim’de katledilen insanların yüzde doksan dokuzu masum sivillerdi; kadınlar, yaşlılar ve çocuklardı. Halkın kendisi bunları esir diye tanımlıyordu. Esirler her yerde boyunları ve elleri birbirine bağlı bir biçimde topluca kurşuna dizilmişlerdi. Kurşunlanıp yere yığılan insanlar bu kez askerler tarafından defalarca süngülenmişlerdi. Süngüleme cesetlerin yakılmadığı yerler için geçerliydi. Birçok yerde vurulanların üzerlerine benzin dökülüp yakıldıkları söyleniyordu.

Tek bir kelime Türkçe bile bilmeyen Dersimlilerin konuşmalarında kullandıkları bazı Türkçe kelimeler vardı: ‘Ağır makineli’, ‘sürgün’, ‘otuz sekiz’, ‘kırim’ gibi. Esirler hemen her yerde benzer biçimde toplanıp infaz mangalarının değil ağır makineli tüfeklerin karşısına çıkarılmışlardı. Atış yapıldığında bu tüfekler erken ısınıyordu; onun için de bazen ateşe ara verip silaha su dökerek soğutuyorlar, ardından yine ateşe devam ediyorlardı. Herkes yere yığıldığında bu kez süngüleme başlıyordu. Makineli tüfek atışı kimilerini anında öldüremiyor, düşenler ağır yaralanmış olarak yerde yatıyorlardı. Bunların işini bitirmek için mermi kullanılmıyordu. Zor ulaştığı için mermiden tasarruf yapılıyor, bu yüzden süngülemeye başvuruluyor, defalarca inip kalkan süngü darbeleriyle sonuca gidilmeye çalışılıyordu. Bunların hemen hepsi silahsız ve savunmasız insanlardı. Kurşunlanan insanlar düştüklerinde üst üste yığıldıkları için, en altta kalan yaralılarından bazıları gece karanlığında cesetlerin altından çıkıp savaşçılara ulaşmaya çalışıyorlardı. Bazıları gerçekten de savaşçılara ulaşıp hayatta kalmayı başarılabiliyordu. Cesetlerin altından çıkıp kurtulmuş, vücudu mermi ve süngü izleriyle dolu böylesi birçok insan gördüm.

Çocukken köylülerimiz bir araya geldiklerinde anlattıkları tüyler ürpertici olayları anlamaya çalışırdım. Birçok şeyi kafamda canlandırır, anlatılanlara kendimce bir anlam yüklerdim. En çok anlam veremediğim şey topluca katledilen insanların cesetlerinin üst üste yığılıp üzerine benzin dökülerek yakılmasıydı. Öldürülmüş bir insanı yakıp bir avuç küle çevirmeyi asla kabul edemiyordum. Bunun nedenini daha sonraları anladım. Ortada akıl almaz bir insanlık suçu vardı. Hamile kadınların karınlarını deşerek gün yüzü görmemiş bebeleri süngülerin ucunda sallandırmanın, kundaktaki yavrularımızı öldürmenin, ayakta bile duramayan ak saçlı nenelerimizi ve aksakallı dedelerimizi kurşuna dizmenin devlete karşı isyana kalkışmakla izah edilir bir yanı olamazdı. Bu hiçbir kitaba sığmayan, hiçbir gerekçeye dayandırılmayacak vahşi bir kırım ve kıyımdı. Ortada dünyanın fazlaca haberdar olmadığı, dikkatlerden uzakta işlenmiş affedilmez bir insanlık suçu vardı. Ağır ve onarılamaz suçlar işleyenler geride yargılanmalarını gerektirecek bir ipucu bırakmamaya çalışırlardı. Dersim’de de yapılan şey işte buydu. Caniler katliamın tüm izlerini silmeye çalışmışlardı. Tüm izleri silmek için çaba harcamanın bir diğer nedeni de ‘hatırlama’ denilen insan yetisini harekete geçirerek geçmişe dönüp bakmasını sağlayacak her şeyi ortadan kaldırmaktı. Ortada geçmiş hatırlatacak dikili bir mezar taşı bile olmamalıydı. Mezarlıklar toplum ve geleneğin çok önemli bir parçası olarak toplumu bir arada tutan önemli bir olguydu. Geride bir mezarlık bile bırakmamak, ‘hatırlamak yasaktır’ uyarısına göre hareket eden soykırımcılar için bu nedenle ciddi bir anlam ifade ediyordu.

Dersim’e giren ordu birlikleri ilkin köyleri, evleri ve ekili tarlaları ateşe vermişler, bütün hayvanlarına el koymuşlardı. Kendi deyişleriyle taş üstünde taş, gövde üstünde baş bırakmamakta kararlıydılar. İsyancı denilen aşiretler toptan dağa çekilmişlerdi. Savaşçılar açısından belki fazla sorun yoktu. Ama silahsız yaşlılar, kadınlar ve çocuklar toplumun zulmün ağırlığını en fazla yaşayan kesimleriydi. Onlar ağırlıklı olarak askere görünmemek, bunun için de saklanmak zorundaydılar. Ne yazık ki kucaktaki çocuklar uyarıdan hiç anlamıyorlar, en büyük tehlike anında ağlayarak kendi cellâtlarından saklananların yerlerini deşifre etme riski taşıyorlardı. Nitekim askerlerin çok yakında olduğu sırada bir bebek ağladığında bütün gözler hemen anneye çevriliyordu. O anda onlarca insanın hayatının kendisine bağlı olduğunu iyi bilen anne, memesini çocuğun ağzına koyup gövdesiyle üstüne bastırıyor ve çocuğunu sessizce öldürüyordu. Bunlar çocukları uyutan bir masalın dramatik ayrıntıları değil, anlatılan ve tanıkları hala yaşayan hayatın dayanılmaz gerçekleriydi. **Bir anne çocuğu hayatta kalsın diye gözünü kırpmadan ölüme gidebilir; ancak bir anne gözünü kırpmadan emzirdiği çocuğunu öldüremez. Burada olduğu gibi evlat sevgisinin anıtlamış sembolü olan bir anneyi daha konuşmasını bile öğrenememiş kendi öz çocuğunu öldürmek zorunda bırakmaktan daha ölçsüz bir zulüm düşünebilir mi?**

1970’lerin başında Ankara’da bir film görmüştüm. Adı İrlandalı Kız’dı. 12 Mart darbesinin karanlık günlerinde gerçekten de görülmeye değer bir film. İrlanda halkının İngiliz sömürgecilerine karşı direnişini anlatıyordu. Filmde birçok kritik sahnede ortaya çıkan kambur, yüzü çarpılmış, ayağı sakat, ağzından durmadan salyalar akan, konuşmasını bile beceremeyen ve izleyenleri ürküten bir tip vardı. Eve döndüğümde soran arkadaşlara sinemaya gittiğimi belirtmiştim. İzlediğim filmin adını söylediğimde bir tartışma başladı. Önder APO filmde dikkatimi en çok çeken sahnenin hangisi olduğunu sormuştu. Kendisi filmi benden önce izlemişti. Ben de İngiliz subayıyla ilişkileri olan bir kadın öğretmenin İrlandalı kadınlar tarafından saçlarının kesildiği sahne olduğunu söylemiştim. Film değeri. Filmin en etkileyici bölümlerinin sakat adamın görüldüğü sahneler olduğunu belirtti. Filmde verilmek istenen mesaj aslında bu sakat tipin kendisinde gizliydi. Filmdeki sakat adam gerçekte her bakımdan yabancı egemenlik altında şekillenen sömürge insanını anlatıyordu. Sömürge insanı bedensel ve ruhsal olarak parçalanıp sakatlanmış bir insandı. Önder APO’nun o zamanki bu belirlemesini hiç unutmadım.

Erzurum Lisesinde öğrenciyken köyden şehir merkeze fazla inmezdim. Dersim merkezini ancak 1970’lerden itibaren tanımaya başladım. Zaten pek de büyük bir kent sayılmazdı. Nerdeyse herkesin birbirini tanıdığı bir yerdi. Sanırım Dağ Mahallesi’nde yaşayan ve pek çok bakımdan bu filmde gördüğüm adama benzer bir kadın yaşardı. Adı Emine’ydi, halk arasında Ema Lenge (Topal Emine) olarak biliniyordu. Bedeni çarpık çurpuktu, topaldı. Ara sıra çarşıya indiğinde tüm dikkatler kendisine çevrilirdi. Anlatılanlara göre bir katliam sonrasında tesadüfen bulunup kurtarılmıştı. Hikâyesi dehşet vericiydi. 1938’in o acımasız kıyımı sırasında kendisi de Türk askerlerinin esir aldığı üç yüz kişilik bir grubun içindeymiş. Askerler esirleri Halvori köyünün altında Munzur’a inen bir uçurumun başına getirmişler. Burada ağır makineli tüfekler kurulmuş. Esirler yine topluca kurşuna dizilmiş. Ardından cesetler askerler tarafından süngülenmiş. Her biri teker teker çekilip uçurumdan Munzur suyunu atılmış. Emine de atılırken uçurumun ortasında bulunan bir yabancı asmaya takılıp öylece kalmış. Askerler çekilince savaşçılar olay yerine gelmişler. Uçurumda asılı gördükleri Emine’yi çekip çıkarmışlar. Emine hayatta kalmayı başarmış. Ama bedeninde pek çok kurşun ve süngü darbesinin dehşet verici izlerini taşıyarak! Emine soykırımın dehşetini sergileyen canlı bir heykeldi.

Dersim’de hemen her yerde böylesi katliam hikâyelerini hem de canlı tanıklarından dinlemek hiç zor değildi. Mensubu olduğum aşiret de içinde olmak üzere, saldırıya hedef olan her aşiretin böylesi trajik hikâyeleri vardı.

Ana rahmindeyken düşman kurşunuyla yaralanmış olarak dünyaya gelmiş insanlar gördüm; onlar doğmadan gazı olmuşlardı. Hiçbir şeyi hatırlamadıkları söylenen şehrin delileri bile Dersim katliamını bilinçaltında yaşıyorlardı. Dersim delileriyle meşhurdur ve ilginçtir, deliler adeta el üstünde tutulurdu. Bunlardan en tanınan sevileni Sey Uşen'di. Bir keresinde nüfus sayımı yapıyormuş ve sokağa çıkma yasağı varmış. Deliler yasağı dinlemeyip çarşıya çıkmışlar. Sey Uşen çarşıda tek bir insan dahi göremeyince, kucağına doldurduğu taşlarla karakola saldırmış. Bir yandan taş atarken, diğer yandan "Yine bu insanları götürüp nerede katlettiniz?" diye bağıryormuş. Sey Uşen katliamı biliyordu, katliam yıllarında deli değildi. Sonradan deliren bu adam bir dakika öncesinde ne yaptığını bilmezken, Dersim katliamını hatırlayabiliyor ve o haliyle bile topluma yönelik en büyük tehlikenin nereden geleceğini kestirebiliyordu. Düşman dışarıdan gelmiş silahlı gücü, 'Mameki Jandarması'ydı, polisti.

Yine Xaceri köyünde yaşlı bir kadından dinlemiştim. Beşikteki bebeleri de içinde olmak üzere ailece Mazgirt'in üstünde topluca kurşuna dizilen Alan aşireti reisleri Süli ve Hasan Ağaların katledilmesiyle ilgili bir olaydı. Celal Bayar'ın bizzat gelip Çukur köyünde oturan bu ailenin toptan yok edilmesi emrini verdiği bir sırada, aileden henüz emzikteki bir bebek gizlice kaçırılıp katliam uygulamaları dışında tutulan Mazgirtli bir aileye teslim edilmişti. Katliam tamamlandıktan ve kılıç artıkları tehçire tabi tutulduktan sonra, devlet söz konusu aileden böyle bir çocuğun kaçırıldığı ihbarını almıştı. Bunun üzerine Elazığ'dan gelen bir askeri birlik alınan ihbar doğrultusunda operasyona başlamış ve sonunda çocuğun teslim edildiği aileyi bulmuştu. Aile çocuğu teslim aldığını inkâr etmemişti. Ancak emzirecek kimse bulamadıklarından çocuk ölmüştü. Yetkililer gösterilen mezarı açıp gömülenin kaçırılan çocuk olduğuna emin olduktan sonra operasyon sona erdirilmişti. Çocuk bulunsaydı elbette imha edilecekti. Bu kesindi. Çünkü bu çocuk gelecekte aşiret artıkları için birleştirici bir unsur olabilirdi. Yine geride kanıt bırakılmaması gereken bir eylemde, bir tanık olarak daha sonra katillerin başını ağrıtabilirdi. Bu yüzden temizlenmesi gerekiyordu. Katiller de buna uygun davranmışlar, kundaktaki bir çocuk için bir operasyona girişmişlerdi.

Katliam sırasında altı yaşlarında bir çocuk olan ve daha sonra esir düşüp sürgüne yollanan annemin anlattığı bir olayı da asla unutamam. Bir esir kafilesini kurşuna dizmeden önce teftiş eden Türk komutan, iki genç kadını kafileden ayırır. Bu kadınlardan biri bir genç kız, öteki yeni bir gelindir. Her ikisi de kendi deyişleriyle bakmaya kıyamayacak kadar güzeldir. Komutan her iki kadınla tercüman aracılığıyla konuşur; kendisiyle birlikte olmayı kabul etmeleri halinde kurşuna dizilmeyeceklerini söyler. Her ikisi de komutanın üstüne tükürür. Her ikisi de onurlarıyla ölmeye hazır olduklarını söyler. Komutan sesini çıkarmadan geri döner. Esir kafilesindekilerin kurşuna dizilmeleri emrini verir. Tüm yakınları ve tanıdıkları bu iki kadının gözleri önünde hunharca katledilir. Nihayet sıra kendilerine gelir. Komutanın emriyle iki kadının fistanları belden aşağı kesilerek yarı çıplak hale getirilir. Her ikisi bu durumda yüzlerce askerin iğrenç bakışları altında infaz mangasının karşısına çıkarılıp kurşuna dizilir. Annem katledilen bu gelini tanıdığını söylerdi; ablasının evlendiği kişinin akrabasıydı. Sanıldığına aksine bu öyle tekil bir olay değildir. Böylesi yüzlerce olay vardır. Bu yüzden Dersim'in hemen her yerinde yüzlerce genç kız ve kadın Türk askerinin eline geçerek hayvanca kirletilmektense, kendisini uçurumlardan ölümün kucağına bırakmayı yeğlemiştir. Ölüm askerlerin eline düşmeye tercih edilmiştir, hem de severek ve isteyerek tercih edilmiştir.

Köylülerimizden her biri birer kılıç artığıydı. Katliamda yakınlarını kaybetmemiş tek bir aile bile yoktu. Toplu kıyımlar durdurulduktan sonra esir düştükleri için kendileri hayatta kalabilmişlerdi. Bir kez daha yinelemek isterim: Esirlik kendi tanımlarıydı. İlk esir olarak karargâh çevrelerinde tutulmuşlar, ardından kafieler halinde Elazığ'a sevk edilmişlerdi. Sürgüne gönderilecekleri yerlere ilişkin düzenleme burada yapılmıştı. Sürgün yerleri Orta ve Batı Anadolu köyleriydi. Elazığ birbirlerini gördükleri son noktaydı. Hemen her aile ayrı bir yere sürgün edilmişti. Elazığ'dan trene bindirilip askerlerin nezaretinde ikamete tabi tutuldukları yere götürülmüşlerdi. İkamet zorunlu ve sürekli denetime tabi olduğundan, sürgünde birbirleriyle ilişkilenecekleri mümkün olmamıştı. Çıkarılan yasayla zorunlu ikamet sona erdiğinde, hemen herkes birbirinden habersiz Dersim'in yolunu tutmuştu. Geri dönüşte herkes kendi kararını kendisi vermişti. Sürgün yerinde kalanlar istisnaydı. İnsanlardaki ülke sevgisini ve toprağına bağlılığı çocuk halimle bile görebiliyordum. 'Toprak çeker' diyorlardı. Onlar ana topraklarının sessiz çağrısına kayıtsız kalmayıp kendisine koşmuşlardı.

Kıyımın ve sürgünün ardından insanların yeniden kendi topraklarında bir araya gelişleri adeta bir mucizeydi. Bunun için sevinçliydim. Hayata yeni bir başlangıç yapıyorlardı. İşten arta kalan zamanlarında bir araya gelmeyi ve anılarını anlatmayı önemsiyorlardı. Geçmişini yeniden ve yeniden hatırlıyorlardı. Hatırlamak, yeniden başlayan birlikleri ve ortak yaşamlarının temel harcıydı ve onları birbirine kenetliyordu. Yeni baştan toplum olmayı öğreniyorlardı. Anılarının ağırlıklı bölümü sürgün öncesi yaşanan katliama, yaşadıklarına ve tanık olduklarına ilişkindi. Sürgün yıllarını da konuşuyorlardı. İlk bölüm acı yüklüydü, yaralar adeta yeniden deşiliyordu. Kimin nerede nasıl katledildiği tek tek anlatılıyordu. Ortamı ağır bir yas havası kaplıyor, ağlayanlara sıkça rastlanıyordu. Sürgün bölümünde anlatılanlarda acılar çok daha azdı. İskân edildikleri yerlerde başlangıçta yadırgansalar da, kısa bir süre sonra kolayca benimsenmişlerdi. Hiçbirinde sürgünün neden olduğu bir Türk düşmanlığı yoktu. Komşularını sevgi ve özlem-

le yâd ediyorlardı. İnançlarına aykırı olarak nasıl hatır kırmayıp camiye gittiklerini ve camide nasıl komik sahneler yaşandığını anlatıp kahkahadan yere yattıkları bile oluyordu. Halkların birbirine karşı düşmanlıkları yoktu. Onları birbirlerine düşman edip kirdirtmeye çalışan güç devletti. Anlatılanlar da bunu kanıtlıyordu.

Mecburi İskân Kanununun özünü Türkleştirme oluşturur. Bunun için belli bir yerde iskân edilenlerin aynı aşiretten olmamalarına özen gösterilir. Aynı aşiretten olmak dayanışma ruhu ve direniş zemini demektir. Aynı şekilde iskân edilenlerin yerleşik nüfusun yüzde yirmisini geçmemesine de dikkat edilmiştir. Sayıca azınlıkta olmak, çoğunluğun içinde erimeyi kolaylaştıracak bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Teorik olarak bakıldığında bunun mantıklı ve sonuç alıcı bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Ancak pratiğin bununla fazlaca örtüşmediğini görebilmek de mümkündür. Sürgünde doğanlar hariç, on yıldan daha uzun süre sürgünde yaşayan insanlarımızdan tek bir kelime Türkçe öğrenmeden köylerine dönenleri biliyorum. İskân alanı olarak kullanılan her yerde, yerleşik Türk halkı, sürgün olarak içlerinde yaşamaya zorlanan Kürtleri olduğu gibi kabul etmiştir. Onların kimliklerine ve kültürlerine saygı göstermiş, devletin resmi politikalarına denk düşen en küçük bir olumsuz tavır sergilememiş, kendileriyle sıcak dostluk bağları geliştirmiştir. Şovenizm illeti o zaman halka hala bulaştırılamamıştır. Şovenizm devlet eliyle üretilip halklara bulaştırılan iğrenç ve tehlikeli bir hastalık türüdür.

Daha önce de ifade ettim: 1938 yılı sonbaharına kadar Dersim’de teslim olma da teslim alma da yoktur. Yaş ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın, Türk ordu birlikleri isyancı denilen aşiretlerden yakaladıkları herkesi bir araya toplayıp öldürmüşlerdir. Zaten bu sürece gelindiğinde direniş büyük ölçüde kırılmış, sayısız masum insan kıyımdan geçirilmiştir. Sonbaharda her yerde aynı şekilde işleyen oldukça ilginç bir senaryo uygulanmıştır: Kurşuna dizilmek üzere ağır makineli tüfeklerin karşısına çıkarılanlar, infaz yerine yetişen bir süvarinin getirdiği haber üzerine yeniden hayata dönmüşlerdir. Bundan sonra toplu infazlar durmuştur. Her yerde söylenen şey hep aynı olmuştur: İnfazların durdurulması emrini veren kişi Mareşal Fevzi Çakmak’tır. Böylece Fevzi Çakmak ‘kurtarıcı’ haline getirilmiştir. Dersim insanındaki egemen kaniya göre, Fevzi Çakmak kırımı durdurmasa, ‘isyancı’ aşiretlerden geriye tek bir fert bile bırakılmayacaktır.

Dee Brown’un ‘Kalbimi Vatanıma Gömün’ kitabını okuduğumda, Dersim aşiretlerinin Amerika’daki yerli aşiretlerle birçok yönden birbirine benzer özellikler taşıdığını fark ettim. Her ikisi de yaşadıkları coğrafyaya düşküdü, her ikisi de doğayla adeta iç içe yaşıyorlardı, her ikisinde de insancıl karakter son derece belirgindi. Sadece topluluklar değil, düşmanları da birbirlerine çok benziyorlardı. Adını hatırlamıyorum; bir Kızılderili aşiret reisi, karşılaştığı askeri birliğin komutanına kendisini tanıtıyor; adını söyledikten sonra ‘İyi bir Kızılderili’ diye ekliyordu. Birlik komutanı işte o zaman daha sonra bir özdeyiş halini alacak olan o uğursuz cümlesini kuruyordu. “Ben iyi bir Kızılderili tanımıyorum; İyi Bir Kızılderili Ölü Bir Kızılderili’dir.” Bu sözlerin ardından askerlerine saldırı emrini veriyor, en samimi barış dilekleriyle kendisini karşılamaya gelen aşiret reisi de içinde olmak üzere orada bulunan herkesi kılıçtan geçiriyordu. Dersim’de olan şey de bundan farksızdı. Zaten işgal öncesinde Türk basınında yer alan değerlendirmelerde, Dersim’de ‘medeni adam yavrusunun yetişmeyeceği’ vurgulanıyordu. Dersim adeta farklı bir canlı türünü temsil eden insan denilemeyecek yaratıkların yurdudu. Katliam öncesinde izlenimleri Türk basınında yayınlanan sözde bir gazeteci, buradaki insanların müthiş fiziki güçlerine bakarak, “Bunlar insan olamaz” diyor; bunların başka yerlere göçertilip Dersim’in insansızlaştırılmasını öğütlüyordu. Katliam kararının başarıyla hayata geçirilmesinin zemini oldukça iyi hazırlanmıştı. İyi Dersimli yoktu, en iyi Dersimli ölü bir Dersimliydi.

1937 yılında Dersim’in birçok aşiret reisi resmi bir davetle Elazığ’a çağırılmışlardır. Çağırılanlar devlet yetkilileri ya da hükümet temsilcileridir. Reislere kendileriyle bir toplantı yapılacağı söylenmiştir. Birçok aşiret reisi çağrıya uyup Elazığ’a gitmiştir. Ancak toplantı bahanesiyle aldatılan bu insanlar tutuklanmışlar, alelacele yargılanıp idam cezasına çarptırılmışlar ve cezaları erkenden infaz edilmiştir. Aşiret reislerinin Elazığ’a gidişleri öncesinde belirtileri güçlü olsa da, işgal harekâtı henüz başlamamıştır. Çağrılı olanlar arasında Seyit Rıza da vardır. Seyit Rıza Erzincan üzerinden Elazığ’daki toplantıya gitmeyi esas almış, ancak yolda yakalanıp tutuklu olarak Elazığ’a götürülmüştür. Haydaran aşiretinin Uşenu ve Blezu adında iki kolu ve dolayısıyla iki reisi bulunmaktadır. Blezu kolunun reisi Kamer Ağa daha önce yola çıkmış ve Elazığ’a vardığında öteki reisler gibi tutuklanmıştır. Yaşı büyük olduğundan aldığı idam cezası müebbet hapse çevrilmiş ve daha sonra cezaevinde ölmüştür. Bizim kolumuzun reisi Hıdır Ağa ise hemen önceden belirlenen yere gitmemiş, öteki reislerin akıbetini araştırmış, tutuklandıklarını öğrendiğinde gizlice Dersim’e dönmeyi başarmıştır.

Dersim direnişin manevi önderi Seyit Rıza’nın tutuklandığında, kendisinin ve arkadaşlarının kandırıldıklarını anlatarak “Yalancı ve şerefsiz hükümet” diye bağırarak söylenir. Seyit Rıza tehlikeyi fazla sezememiş, devletin bu komposunu zamanında kestirememiştir. Çevredeki aşiretler arasında ve aşiretimiz içinde Haydaran aşireti reisi Hıdır Ağanın iki belirgin özelliğinden söz edilirdi. En önemli özelliği ‘baht sahibi’ bir insan olmasıydı. Kimseye bahtsızlık yapmamış, zora düşüp kendisine sığınan birini kesinlikle geri çevirmemişti. Dostluğu her şeyin üstünde tutmuştu. İkincisi de oldukça zeki ve duyarlı bir insan olmasıydı. Köylülerimiz onun devleti iyi tanıdığını söylerlerdi.

Ona göre devlet tilki gibi kurnaz bir güçtü. Kürt'ü kandırıp kör bir kuyunun başına götürür, arkadan itip kuyunun dibine düşürürdü. Devlete bu bakışı ve duyarlılığı sonunda hayatını kurtarmıştı. Elazığ'a çağrılan bütün aşiret reisleri içinde hayatta kalabilen tek kişi oydu. Buna karşılık başları koparılmış Dersim aşiretlerinin hayatı büyük tehlike altına girmişti. Kendilerini korkunç bir 'sel harekâtı' bekliyordu.

Seyit Rıza bir aşiret reisi değil bir bilgedir, Dersim toplumunun bilgesidir. Belki söylediklerini uygulatacak fiziki yaptırım araçlarına sahip değildir, ama söyledikleri bütün aşiretlerce en fazla kabul gören kişidir. Aslında özü itibarıyla tehlikenin bilincindedir ve bunun için de bütün aşiretleri birleştirmeye çalışmaktadır. Görüşme bahanesiyle aldatılıp yakalanmasa işgale karşı aşiretlerin güç birliği yapmalarını sağlayacak, aralarındaki birlik ve dayanışmanın köprüsü olacaktır. Devlet de bunu iyi bilmekte, henüz tam kurulmadan bu köprüyü yerle bir etmek istemektedir. Öte yandan Seyit Rıza'nın etrafını kuşatıp boğmak üzere en yakınlarını bile satın alıp ajanlaştırmak için yoğun çaba harcamaktadır. Onun bu gerçeğin de farkında olduğu belirtilir. Ancak tedbirleri yetersizdir. En önemlisi de, devletin yaşam güvencesi verme sözünü de içeren resmi davetini unutup bir görüşme sırasında kendilerini tutuklayabilecek kadar alçalacağını hesaba katmamıştır. İdam edilmeden önce bu devletin temsilcilerine söyledikleri hem bir tür özeleştirmedir, hem de yüzlerine indirdiği bir şamar niteliğindedir: "Ben sizin oyunlarınızı çözemedim, bu bana dert oldu; siz bana boyun eğdiremediniz, bu da size dert olsun!"

Dersim toplumunda aşiret reisi bir toprak ağası değildir, özellikle direnişçi bir duruş sergileyen aşiretler için bu kesinlikle böyledir. Her bir aşiret reisinin adının arkasına yerleştirilen 'ağa' sözcüğünün kendisinin ekonomik konumuyla bir bağlantısı yoktur. Bunların liderliğini yaptığı aşiretler dağlı aşiretlerdir. Bu aşiretlerin konumlandığı coğrafyada ekilebilir toprak çok yetersizdir. Aşiret reisinin öyle geniş toprakları yoktur. Reisle en yoksul aşiret bireyi arasındaki farklılık oldukça sınırlıdır. Aşiret reisi maddi güçlerine değil geleneklere bağlılığına, bilgisi ve tecrübesine, adalet ilkesinden ayrılmamasına dayanarak yönetmektedir. Aşiret nezdinde saygınlığı ve otoritesine bağlılık yüksektir. Aynı şekilde aşiretleri dış tehditlere karşı koruma ve savunma gücüdür; bir bakıma aşiret güçlerinin askeri şefidir.

Devlet askeri harekâta girişmeden önce bu gerçeği iyi çözmüş ve aşiretleri en can alıcı noktadan vurmuştur. Önemli bir kesimini başsız bırakmıştır. Böylece aşiretlerin gelişen işgal harekâtına karşı direniş gücü en azından yarı yarıya düşmüştür. Devlet açısından ise tehdit yarı yarıya azaltılmış olmaktadır. Bazı aşiretler birlik olmamaları halinde kendilerini bekleyen şeyin Ermenilerin akıbeti olduğunu haykırırsalar da, bu gerçeği değiştirecek gücü kendilerinde bulamamışlardır. Böylece her aşiret kendi sahasında ve öteki aşiretlerden kopuk bir biçimde bir direniş sergilemenin ötesine geçmemiştir. Tek tesellileri ise, isyanla ilgili bir ağıtta dile getirildiği gibi elliye karşı bir savaşmalarına rağmen kendi intikamlarını yedi kat fazlasıyla almış olmaları, kendi yurtları için kanlarının son damlasına kadar savaşmaları ve şahadete ulaşmalarıdır.

Dersim'de esir alınıp Mecburi İskân Kanununun ruhuna uygun olarak sürgüne gönderilenler sözcüğün gerçek anlamında kılıç artıklarıydı. Sözüm ona Fevzi Çakmak'ın devreye girmesiyle son dakikada makineli tüfeklerin kurşunlarına hedef olmaktan kurtulmuş en son esir kafilelerinin mensuplarıydı. Esir alınıp da katledilmemek savaşçıların teslim olmalarının yolunu da açmıştı. Hayatta kalan esir yakınları kendilerini bir mıknaş gibi çekmişti. Abdullah Alpdoğan teslim olsunlar diye esir düşmüş yakınlarını dağdaki savaşçılara elçi olarak göndermişti. Artık imha yoktu, bunun sözü veriliyordu. Başka yerlere gönderilecekler, kendilerine ev ve ekecekleri toprak verilecekti. Savaşçılar silahlarıyla birlikte gelip teslim oluyorlardı. Teslim olmayı reddeden ve buna gerçekten bağlı kalan insanlar çok azdı. Bunların devlet için tehdit oluşturmaları söz konusu olamazdı. Korkunç bir kıyım yapılmış, direniş kırılmış, kılıç artıkları denetim altına alınıp sürgüne gönderilmiş, Dersim coğrafyasının büyük bir bölümü insansızlaştırılıp 'yasak bölge' haline getirilmiş, Dersim'e mezar sessizliği çökmüştü.

Dersim aşiretlerinin hepsi işgale karşı gelişen direnişe katılmamıştır. Direniş konumuna geçen aşiretler esas olarak Ovacık, Dersim merkez ve Hozat alanındaki aşiretlerdir. Bu dağlı aşiretlerin temel özelliği özgürlüğe olan düşkünlükleridir. Onlar için devlet olgusu tümüyle varlıklarını tehdit eden yabancı bir güçtür; devletin kendilerini yok etmek isteyen herhangi bir düşman aşiretten farkı yoktur. Devleti gerçek anlamda tanımamaktadırlar. Silahlı olmalarına rağmen bu aşiretlerin saldırgan bir karakter taşıdıkları söylenemez. Kendisinden saldırı gelmedikçe devlet güçlerine saldırmamışlardır. 21 Mart 1937'de bir karakola yaptıkları saldırı tamamen misilleme içeriklidir. Bir köyde kadınlara hakarete bulunan askerleri barındıran Pah Karakolunu ele geçirmişler, birçok askeri öldürmüşler, geri kalanları Mazgirt sınırına kadar kovalamışlardır. Mazgirt devletle dağlı aşiretler arasındaki sınır gibidir. Devletin kendi alanlarında kurduğu karakolu ortadan kaldırmışlardır. Askerler halka hakaretlerde bulunmasa ve kadınları taciz etmeye yeltenmese, kısacası kışkırtıcı yönelimler içine girmese belki de karakolun alanlarındaki varlığına göz yumacaklardır. Özcesi barışçıl yaşamları esastır. Devlete karşı duruşları tamamen meşru savunma temeline sahiptir. 'Vahşi' olarak tanımlanmaları bir devlet yakıştımasıdır. Asıl vahşi önüne çıkan her şeyi sel gibi yıkıp geçen devlettir, onun örgütlü ve sistematik vahşetidir, dizginsiz zulüm ve zorbalığıdır.

Direnişe katılmayan aşiretlerin hepsini işbirlikçi ya da devlet yanlısı olarak tanımlamak doğru değildir. Bunların önemli bir bölümü reislerinin yönlendirmesine bağlı olarak direnişten uzak durmuşlardır. Devlet daha önce aşiretler arasında var olan çelişkileri iyi değerlendirmiş, bu temelde bazı aşiretleri en azından tarafsızlaştırmayı başarmıştır. Dağlı olmak, devletçi yaşamın dışında kalmak ve bu yaşama yabancı olmak demektir. Bireysel çıkar çatışmaları oldukça zayıftır. Çelişki belki kabileler arasında olabilir. Buna karşılık devletin eskiden beri kurduğu idari merkezler etrafındaki yerleşim alanlarında yaşam tarzı biraz daha farklıdır. Mülkiyetçi yaklaşım çok daha belirgindir, bireysel çıkarlar gelişme göstermiştir. Aşiretler içinde belli bir ayrışma yaşanmaktadır. Aşiret saflarında eski tarzda birlikten söz edilemez. Hozat, Mazgirt ve Pertek çevresi esas olarak böyledir. Kısacası aşiretleri ortak bir kararla olumlu veya olumsuz bir eyleme kaldırmının zemini zayıflamıştır. Kuşkusuz devletin karşı propagandaları bu alanlarda daha fazla etkili olmaktadır. Kuşatma altındaki dağlı aşiretlerin ekonomik açıdan yaşadıkları ağır zorlanmalar sonucunda bazen ovaya inip talana başvurmaları, devletin propagandalarının etkili olmasında ciddi bir rol oynamıştır. Kısacası direnişi mümkün olduğu kadar sınırlı tutmak isteyen devlet en küçük bir bile çelişkiyi çok iyi değerlendirmiş, bu sayede istediği sonucu alabilmiştir.

1946 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'deki soykırım tanımı çerçevesinde bakıldığında, Dersim'de işlenen insanlık suçunun niteliği daha iyi görülecektir. "Sözleşmeye göre ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu tümüyle ya da kısmen yok etmek amacıyla girişilen şu eylemlerden herhangi biri soykırımdır: a- Topluluk üyelerini öldürmek, b- topluluk üyelerinde ağır bedensel ya da zihinsel zarara yol açmak, c- topluluğa, bütünüyle ya da kısmen yok olmasına yol açacak yaşam koşullarını kasıtlı olarak dayatmak, d- topluluk içinde doğumları engellemeye yönelik önlemler almak, e- topluluğa bağlı çocukları başka bir topluluk içinde yaşamaya zorlamak." Önceden hazırlanmış bir imha planı çerçevesinde Dersim'e karşı düzenlenen sel harekâtında karşımıza çıkan tablo, burada yapılan tanımla tam bir uygunluk arz etmektedir. Bu beş eylem türünden sadece d şikkındaki eylem hakkında belki fazla bir şey söylenmeyebilir. Ancak öteki dört eylem biçimi bu alanda harfiyen uygulanmıştır. 'Sel harekâtı' olarak bilinen işgale karşı gelişen ve iki yıl devam eden Dersim direnişi sırasında katledilen insan sayısını tam olarak vermek mümkün değildir. Kesin bir sayı vermek zordur. Ancak bu on binlerle ifade edilecek kadar korkunç bir sayıdır. Mecburi iskâna tabi tutulan sınırlı bir kesim dışında hedef alınan her kesim ve herkes fiziksel olarak yok edilmiştir. Bunun sistematik bir etnik temizlik olduğu asla inkâr edilemez.

Katliam sürecindeki tek bir olayla, Çukur köyünden Süli ve Hasan Ağa ailelerinin topluca katledilmesiyle ilgili bir ağıtta bile yaşanan şeyin Kurmançlık yasalarının ortadan kaldırılması olduğu netçe vurgulanmaktadır. Toplu kıyımlarla imha edilen ve ateşe verilip yakılan şey Kürt kimliğidir, Kürt kültürüdür, Kürt'ün kendi doğal yasaları temelinde sürdürdüğü sade ama özgür yaşamıdır. Bütün bunların yerini artık Türklük alacaktır. Nitekim aynı ağıtta kaldırılanın yerine yerleştirilen şeyin Cumhuriyet kanunları ve aynı anlama gelmek üzere Türklük olduğu dile getirilir. Bu bir halk ağıtındaki belirlemedir; halkın bizzat kendisinin kendi yaşadıklarını kendi cümleleriyle tanımlamasıdır. Kırım ve kıyımdan geriye kalanlar çareyi unutmakta bulurken, halk ağıtlara dökme tarzında da olsa yaşananları unutturmamaya çalışmıştır. Gerçek budur.

Bir rica sözcüğü olarak algılanması dileğiyle herkesi düşünmeye davet ediyorum. Düşünün: Belli bir topluluğa mensup insanlar kendilerini esir alan güçler tarafından hep aynı yöntemle ölüme yolcu ediliyorlar. Esir alınıyorlar, bir araya toplatılıyorlar, ana kucağındaki bebekten ayakta zor durabilen yaşlıya kadar tümünden ağır makineli tüfeklerin karşısına çıkarılıp seri atışların hedefi haline getiriliyorlar. Ölüm kendilerini böyle buluyor. Bundan şikâyet bile etmiyorlar, hiçbirinin ağzından 'bize acıyın' çığlığı yükselmiyor, seri atışlar öncesinde dizbağları çözülüp yere yıkılan olmuyor. Küçük çocuklar bile ölümü büyük bir olgunlukla karşılıyorlar. Hemen hepsi zalimin işi zulümdür, mazlumun yapması gereken şeyse zulme direnmektir diye düşünüyorlar. Ölümünden korkarak zalimi sevindirmiyorlar. Zaten inançları da onlara bunu telkin ediyor. Kendi inançlarına göre onlar Kerbela geleneğinin bir parçasıdır, Yezit geleneğini sürdürenlerce imha edildiklerinde Kerbela'nın ölümsüz şehitlerine katılacaklar. Ama ne olursa olsun Yezit soyundan aman dilemeyecekler. Bu emsalsiz bir direniştir. Uzaktan gelen zalimin getirdiği ölüm karşısında dağlı özgür yaşamlarına bağlılıklarına yaraşır bir duruş sergiliyorlar. Hep doğru yaşamışlardır, doğru yaşadıkları için de doğru ölüyorlar. Ayrıca karşılarında Azrail benzeri can alan bir güç vardır. Azrail'e "Canımızı alma" demenin hiçbir anlam ifade etmeyeceğini iyi biliyorlar. Sıra makineli tüfeklerin karşısında sıraya dizilen son kabilelerdedir. Onlarda da aynı duruş görülüyor, ölümünden korkmadan ölümü bekliyorlar. Belki de son kez engin bir sevgiyle bağlı oldukları Dersim'in harika doğasına bakıyorlar. Tam da silahların ateş kusmaya hazırlandığı bir sırada uzaktan bir süvarinin çığlığı yükseliyor: "Durun, kimse kurşuna dizilmeyecek, artık kimse öldürülmeyecek!"

Kim ne derse desin, katliamın en dehşet verici, en çılğın anı budur. 'Emir' olumlu karşılık buluyor ve hücrelerine dek ölümü karşılamaya hazırlanmış gergin bedenler mermilerle delik deşik edilip süngülenmekten kurtuluyor. İnsan ruhu süvarinin bu haberi karşısında fırtınada alabora olmuş denizdeki bir tekneyi andırıyor, dengesini kaybedip kontrolünü yitiriyor. Beden artık ruha itaat etmiyor. O ana kadar hiçbir gücün zayıflatamadığı diz bağları

çözülüyor, bacaklar titremeye başlıyor. Bir süre sonra belki de bu kez ruh bedenin hükmü altına giriyor. Kendi varlığını sürdürme imkânına kavuşan beden, ruhun hapisanesine ve giderek mezarına dönüşüyor. Birkaç saniye öncesinden başlayarak bedenin geçmişle bütün bağları kopuyor. Beden için geçmiş kendi çözülüşüyle gelen ölümdür ve makineli tüfeklerin susturulmasıyla birlikte ölüm bedenlerden uzaklaştırılıyor. Ölümün ruhlar etrafında oluşturduğu kuşatma çemberini daraltması bedenler için daha fazla yaşama imkânı anlamına geliyor. Nasıl olursa olsun yaşamak! Ruhun denetiminden kurtulmuş bedenın yönelimi kesinlikle bu oluyor.

Çok iyi planlanıp uygulanan bu sözde kurtuluş sahnesi toplu ölümlerin soylu anlamı üzerine inen bir kara bulut işlevi görmüş, yaşanan anı en uzak ve en yakın geçmişten koparmıştır. Bedensel ölümün gerçekten uzaklaştığının anlaşıldığı an, unutkanlığın da başladığı ve geçmişten kopuş sürecine girildiği andır. Ölümden dönüş adeta bir bakıma sıfır noktasından bir başlangıç halini almıştır. Daha öncesi yoktur. Daha doğrusu, bedensel çöküşünün durdurulması karşılığında kişi öncesini artık yok sayacaktır. Kurtarıcı ve kurtuluş oyununu oynayanlar içine girilecek bu yeni doğrultunun farkındadır. Cellât sahneden çekilip gitmiştir. O artık bambaşka biridir; kendisiyle ölümü getiren değil bağışlayıp hayata döndüren. Ellerinde kardeşlerinin kanı hala temizlenmemiş olarak dursa bile, kurtulmuş bedenlerin gözünde bu böyledir. On binleri yeryüzünden temizleyen cellât kurtarıcı görünümüne bürünmüş ve bağışladıkları nezdinde bu yeni kimliğiyle kabul görmüştür. Onurlu bir tiksinti ve nefretin, yerini müthiş tiksindiren bir sevgiye bıraktığı sürecin başlangıcıdır bu. Kurban ile cellâdı arasında yeni bir ilişki kurulmuştur. Sıfır noktasından başlayan hayat, cellâda sevdalandıran hayattır. Her yaştan on binlerin hayatlarının söndürülmesi artık bir yanlışlık olarak bile görülmeyecek, katiller bir hata yaptıklarını bile söylemeyecekler, yapılan katliam öldürmenin en vicdansız ve en hayâsız hali olarak tümüyle yok sayılacaktır.

Kuşkusuz burada Dersim katliamında bazı insanların son anda ölümden dönmüş olmalarına duyulan bir hayıflanma yoktur. Keşke geride kalanlar da öldürülseydi denilmiyor. Ayrıca kimse ölümü de kutsamıyor. İnsan hayatının biricikliğinden, güzelliğinden ve kutsallığından asla kuşku duyulmuyor. Burada Kürt kasaplığına soyunmuş Türk Devletinin akıl almaz zulüm ve zorbalığı sorgulanıyor; onun insanı kendi karşıtına dönüştüren gerçeği gösterilmeye çalışılıyor. Yeniçerilik bu konuda herkesin bildiği bir örnek oluyor. Osmanlının temel askeri örgütlenmesi olan yeniçeriler, ebeveynleri çoğunlukla öldürülmüş Hristiyan halkların çocuklarıdır. Hâlbuki farkında bile olsa, bunun yeniçeri için fazla bir anlamı yoktur. Onun için devlet her şeydir, kendisinin varlık gerekçesidir, kendi başlangıcı ve sonudur. Yeniçeri örneğinde kurban ile katil arasında yaşanması düşünülen ilişki tersine çevriliyor: Tiksinti ve nefretin merkezine yerleşmesi gereken katil, kurban için sakat bir sevginin öznesi düzeyine yükseliyor. Türk egemenlik sisteminde insanı bu tarzda kendi özüne yabancılaştırıp kendine bağlama adeta sanat düzeyinde bir uygulama gücü kazanıyor. Osmanlının mirası üzerinde vücut bulan TC Devletinin Dersim’de yaptığı şey, bu başarılı deneyimin yeni bir tekrarı oluyor. Kapitalizmin yabancılaştırmadaki büyük gücünü de arkasına alan Türk Devleti, soykırım artıklarını ruhsuz bedenlere çevirerek Dersim’i ikinci kez katliamdan geçiriyor.

Dehşet saçan uygulamalarıyla gözdağı verme katliamcı güçlerin en temel amaçlarından biri olmuştur. Gözdağının esas hedefi direniş içindeki güçler değildir, toplumun direniş mücadelesi dışında kalan kesimleridir. Bu katliama uzaktan yakından tanıklık eden her kesime ve herkese verilen mesaj bellidir: Devlet karşısında isyancı konumuna düşmeyi aklınızın ucundan bile geçirmeyeceksiniz, devletin sizden istediklerine uygun davranacaksınız! Bu nedenle Dersim katliamını işgale karşı direnişe geçen bazı aşiretlerle sınırlı bir kıyım ve kırım harekâtı olarak düşünmek son derece yanlıştır. Esir alınıp bir araya getirilerek kurşuna dizilen insanların bedenlerini delip geçen mermiler direniş dışında kalanların ruhlarına da isabet etmiştir. Nitekim direniş sürecinde bu kesimlerde görülen teslimiyet eğilimi direnişin kırılmasına paralel olarak iyice derinleşmiştir. Bu öylesi bir gözdağıdır ki, hiç kimse bu tür sınırsız ve ölçsüz bir terörün hedefi olmak istemeyecek, bunun için de katliamcıyla uyum içinde olmaya çalışacaktır. Bunun adeta her istediğine sonuna kadar boyun eğecektir.

“Allah o günleri düşmanımıza dahi bir daha göstermesin!” Derinliğine inip çok yönlü bakılmadıkça, bu temenninin içerisinde gizlenen irade kırılması fark edilmeyebilir. Bu temenninin öncelikle uygulanan zulümün bütün sınırları darmadağın eden karakterine parmak basıldığı kesindir; ancak aynı temenninin bununla birlikte yenilgili bir ruh halini yansıttığı da görülmek zorundadır. Haksızlık mutlak anlamda kınanmakta, ama haksızlığı yapandan hesap sorma hiç düşünülmemektedir. Durum bu olunca, “Ne pahasına olursa olsun yaşamak” gibi ürkütücü bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Elbette yaşamak gerekir, ama kesinlikle onurunu yitirme pahasına değil, özgürlük umudunu katliamda ölenlerle birlikte toprağa gömme pahasına değil, ruhu bedensel canlılığı korumanın sıradan bir hizmetçisi derekesine düşürme pahasına değil. Tek başına canlılığı korumanın karşılığı olarak bunlar son derece ağır bedellerdir ve ne yazık ki yaşanan gerçek de budur. 1970’lerin ortalarında bu korkunç katliamın unutulmaması ve hesabının sorulması gerektiğini dile getirdiğimizde karşılaştığımız tepki ilginçti. İnsanlar “Bize yeni bir katliam mı yaşatmak istiyorsunuz, neden geçmişi karıştırıyorsunuz?” diye kızıyorlardı. İnkârcı sömürgecilik ‘anımsamak yasaktır’ diye buyuruyor, yasağın hedeflediği toplum da onunla uyum içinde geçmişi unutmak gerektiğini söylüyordu.

Puşkin'in bir şiirinde bir kartal ile karganın diyalogu var. Ölümünün yaklaştığını hisseden kartal, daha yavruyken tanıdığı karganın nasıl bu kadar uzun bir ömür sürdüğünün sırrını çözmek ister. Karga bunun nedeninin yükseklerde seyretmekle aşağılarda yaşamak arasındaki farktan kaynaklandığını söyler. Karga çürümüş ağaçların kovuklarında yuva yapar, çözülmüş hayvan leşleriyle beslenir, en sevdiği yemek iki yıllık taylorın çürümüş leşleridir. Leşlerden yüzüne vuran kokuşmuşluğun soluğu onun sağlığı için en iyisidir. Kuşkusuz uzun bir ömür konusunda kartala vereceği inci kadar değerli öğütleri vardır. Ancak o sadece kartalın önüne iki yol sermekle yetinecektir: Birincisi, kendisi gibi yaşayıp bin yıllık bir ömre sahip olmasıdır. İkincisi ise yükseklerde uçup çok daha kısa bir ömürle yetinmesidir. Bunun üzerine kartal "Senin uzun ömrün senin olsun, leş yemek senin payına düşsün. Baş sürekli yerde ve hep leşle beslenen bin yıllık ömre sahip bir karga olacağıma, kartal olarak en yükseğe çıkıp başım dik ölmek isterim" der. Dünyanın en büyük şairlerinden Puşkin'in mesajı açıktır: Esas olan insanın ne kadar uzun yaşadığı değil, nasıl yaşadığıdır. İnsan nasıl yaşayacağını kararlaştıran bir varlıktır.

Türk sömürgeciliği Kürtlerin kendilerine nasıl yaşamalı sorusunu sormalarına izin vermeyen, verse bile cevabının kendi inkâr sistemi içinde aranmasını dayatan çılgın bir sömürgeciliktir. Verilecek cevap kendi sistemiyle bütünleştirip içinde erimeye götürecekse, o zaman bu soruyu sormanın bir sakıncası yoktur. Kendisi olmaktan çıkıp başkalaşıma uğramak Kürt insanının değişmez kaderi olmak durumundadır. Kürt her şey olabilir ama asla kendisi olmayacak, kendisi olmak için çaba harcamayacaktır; kendi kimliğini, kültürünü ve dilini istemeyecektir. Puşkin'in sözü edilen şiirindeki karga aşağılardadır, payına düşen leşlerle beslenme ve çürümüş ağaç kavuklarında barınmaktadır; ama o yine de başka bir şey değil karga olarak yaşamaktadır. Aynı şekilde başka ülkelerde de birçok halk sömürgeci egemenlik altında yaşamışlar, ancak yine de böylesi bir inkârcılıkla yüz yüze gelmemişlerdir. Başka bir deyişle bir halkı en temel haklarından yoksun kılmanın bir anlamı olabilir, ama ayrı bir kültürel varlık olarak kendisini yok sayma ve yok etmeye çalışmanın anlaşılır bir yanı olamaz.

Kürtleri tarladaki zararlı otları söküp atmaktan daha rahat bir ruh hali içinde yok etmenin ve bu anlamda kendilerine akıl almaz katliamlar yaşatmanın en önemli nedeni, kültürel soykırımı başarıyla yürütmenin koşullarını ortaya çıkarmaktı. 12 Eylül Darbesi öncesinde Kürdistan'da gelişen ulusal demokratik diriliş karşısında çılgına dönen Türk Devleti kanlı dişlerini yeniden göstermeye başlamıştı. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, "Bu ayrılıkçı faaliyetin içinde yer alanlar dönüp tarihe baksınlar, geçmişte başlarına neler geldiğini görüp ibret alsınlar, akıllarını başlarına devşirip bir an önce bu yaptıklarından vazgeçsinler" diyordu. Onun dönüp bakılmasını istediği tarih Kürtlere yaşatılan vahşet yüklü katliamların tarihiydi. Türk Devleti kendileri olmak ve kendileri olarak kalmak isteyenlere bir mezar yeri bile vermeyeceğini kanıtlamıştı. Benzer istemler karşısında her zaman yine aynı şeyleri yapmaktan çekinmeyecekti. Kuşkusuz bu sadece bir kişinin değil, inkâr ve imha sisteminin savurduğu bir tehditti. Kaldı ki, daha o zaman bile bu sözler sadece bir uyarı ve tehdit olmakla sınırlı kalmıyor, adım adım pratikleştiriliyordu. 12 Eylül Darbesi bu pratikleşmenin zirveleşmiş hali oluyordu.

1925-38 yılları arasında ibret alınacak tarih geçmişte bir yerlerde değil, Kürtlerin yanı başındaydı. İzleyenler akıllarını başlarına devşirsınlar diye 'kendileri olarak kalmak' isteyenleri ot biçer gibi biçiyorlardı. Zaten giriştikleri harekâtlara tenkil, tedip ve tehcir harekâtları adını vermişlerdi. Tenkilin anlamı birilerini başkaları için ibret dersi oluşturacak biçimde cezalandırmaktı. Daha açık bir ifadeyle sadece 'isyancıları' öldürmek yetmiyordu, başkalarının benzer bir eyleme yönelmemeleri için ibret dersi alacakları şekilde öldürmek gerekiyordu. Tenkil işte budur. Bunun bir adım ötesi tediptir, günümüz Türkçesiyle azarlayarak edebe çekmedir, küfür ve hakaretle uslandırmadır. Tehcir ise tedip edilecek kimselerin denetim altında bu işlemde geçirecekleri yerdir, sürgün mekânıdır. 1940-1970 yılları arasındaki otuz yıllık dönem tenkil, tedip ve tehcirin zirveleştiği, Kürt direnişinin tamamen kırıldığı, kızıl soykırımın beyaz soykırımla sonuca doğru götürüldüğü, asimilasyon uygulamasına müthiş hız verildiği ürkütücü bir suskunluk dönemidir. Kürdistan artık bir mezar sessizliğine gömülmüştür. Ortada artık varlığı bile tartışma konusu olacak kadar kendisi olmaktan çıkmış bir halk gerçekliği söz konusudur. Bu sadece Dersim'in gerçeği değildir; bütün Kürdistan'ın ve Kürt halkının içine düşürüldüğü onur kırıcı durum budur.

Beyaz soykırım ya da aynı anlama gelmek üzere kültürel soykırım başka bir değerlendirmenin konusudur. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta şudur: Yaşanan bu onur kırıcı düşüşü tersine çevirmek üzere Kürt halkının Amaralı Adam'ın önderliğinde başlattığı direniş mücadelesinin bugün ulaştığı düzey gerçekten heyecan vericidir. Kürt yükselişi bir gerçektir. Eskinin kendisinden kaçan halkı şimdi kendine en yakın duran halk konumuna ulaşmıştır. Kim ne yaparsa yapsın, bu halkın özgür yaşama kararlılığını zayıflatamayacaktır. Önder APO'nun özgürlük iradesi kendi halkında cisimleşmiş, Önderlik ve halk kopmaz bir bütün haline gelmiştir. Kürt'ün bu yücelişi ve yükselişi Türk sömürgeciliğinin vahşi soykırımcı yüzünü iyice açığa çıkarmış, onu derin bir çıkmazın içine sokmuştur. Azgınlaşması bundandır, halkımıza ve gerillaya hayâsızca saldırması bundandır, beş yüz bin kişilik bir ordu gücünü ülkemizde sürekli hareket halinde tutması bundandır, tutuklamalara girişerek zindanları tıka basa doldurmaya çalışması bundandır. Bu haliyle inkâr ve imha rejiminin bugünkü durumu bataklığa düşmüş adamın durumuna benzemek-

tedir. Kürt olgusu ve sorunundan kurtulmak için giriştiği her eylem, dozu ne denli şiddetli olursa olsun, çözümsüzlük batağına biraz daha batmasına yol açmaktadır.

Biz tarihimizi yeniden yapıyoruz ya da canlı bir tarihin içinde yaşıyoruz. Bu tarih geçmişimizden asla kopuk ele alınamaz. Apocu Hareket uluslararası emperyalist sistemin kararı çerçevesinde yaşanan Kürt düşüşüne dur dediğinde de halkımızın tarihsel toplumsal gerçekliğinden yola çıkıyordu. Ama Kürtlere ilişkin her şeyin silindiği, Kürt tarihine ilişkin belgelerin hasıraltı edildiği ve Kürt toplumunun büyük ölçüde kendisi olmaktan çıkarıldığı o dönemde, eldeki kırık dökük parçalardan çıkarılmış yetersiz bir tarih bilinciyle yeni bir döneme giriş yapmak kaçınılmazdı. Özellikle Cumhuriyet dönemi boyunca yaşanan direnişler konusunda belli bir bilgi vardı. Bu kadarı bile yaşanan düşüşe dur demeye ve bunun için her türlü fedakârlığı göze almaya yetiyordu. Şimdi daha derinlikli ve geleceğimizi aydınlatan bir tarih bilincimiz var. Ancak yine de özellikle yakın tarihimize daha fazla ışık tutmak ve bu tarihe ilişkin her türlü bilgi ve belgeyi toplamak zorundayız. Halk ağıtlarımız bile bir belge olarak görülmek ve derlenmek durumundadır. Hala yaşayan tanıkların tanıklıklarına başvurmak, anlattıklarını belgelemek ve kayda geçirmekle yükümlüyüz. Bir mezar yeri bile bulunmayan şehitlerimizi yaşatmanın bir yolu da budur. Kendi özgürlük anlayışımızı onların doğal yaşamları içinde bulunan soylu özgürlük anlayışlarına ve katliamcı zalimler karşısındaki kararlı duruşlarına dayandırmadan, onları anladığımızı ve anlamlandırdığımızı iddia edemeyiz.

Başlıktaki 'unutmak ihanettir' uyarısına çok yönlü bakmamız şarttır. Türk sömürgeciliğinin Dersim de içinde ül kemizin birçok yerinde gerçekleştirdiği insanlık dışı katliamları unutamayız. Tenkil, tedip ve tehcir üçlüsüyle ifade edilen harekâtlarda halkımıza reva görülen işkence, zulüm, vahşet, barbarlık ve hakaretleri unutamayız. Özellikle tenkil ve tedip sözcüklerinin içerdiği iğrençliği, alçaklığı, hakareti, horlama ve aşağılamayı asla unutamayız. On binlerce insanımızın sırf kendi kimlikleri ve kültürlerine uygun bir yaşamda ısrar ettikleri için hunharca katledildiğini ve bunların bir mezar yerlerinin bile bulunmadığını unutamayız. İşgalci askerlerin eline geçmemek için kendilerini uçurumlardan aşağı atan genç kızlarımızı, yine ölü bedenlerine bile hayvanca hakaret edilen kadınlarımızı asla unutamayız. Türk sömürgecilerinin bütün bu çılgınlıklara bizi halk olarak tarihten silmek için başvurduğunu unutamayız. Ülkemizin hala bir sömürge olduğunu ve bir askeri işgal altında bulunduğunu, hala bir kültürel soykırımı yaşadığımızı, zenginliklerimizin haydutça talan edildiğini ve halkımızın açlıkla terbiye edilmeye çalışıldığını unutamayız. Halk olarak bize yaşatılan lanetli düşüşe dur dediği ve bizi kendi gerçeğimizle buluşturduğu için Önder APO'nun İmralı sistemi altında tarihte ender görülen bir işkence, zulüm ve zorbalığa tabi tutulduğunu unutamayız. Bunların hepsinin toplamı olarak unutmanın ihanet olduğunu unutamayız.

Bu kesinlikle bir kan dökme çağrısı değildir, ABD Kongresine ve Avrupa Parlamentosu'na sunulmak üzere Kürt soykırımına ilişkin belge toplamak da değildir. Elbette şikâyetimiz var, ama bu şikâyetimizin muhatabı Türk halkıdır, onun aydınlarıdır, öncü güçleridir. Türk ve Kürt halkının aynı topraklar üzerinde bin yıllık bir birlikteliği var. Bu birliktelik hep dostluk ve kardeşlik temeline dayandı. Kıyım ve kırım süreçlerinde bile Türk halkı kendi topraklarına yerleştirilen kılıç artığı Kürtlere suçlu gözüyle bakmadı. Devletin emirlerine uyarak kendilerini Türkleştirmeye çalışmadı, bunun için özel çaba harcamadı, Kürt insanını kendi gerçeğiyle kabul etti. Bu soylu bir davranıştı, bu halkın büyüklüğüne yaraşır bir davranıştı. Ne var ki son yıllarda kısırtılan ırkçı bir milliyetçilik halklarımız arasındaki bu tarihsel dostluk bağlarını zayıflatıyor, iki halkın arasında kin ve nefret tohumları ekiyor. Bunu da "Kürtler Türkiye'yi bölecekler" yalanına dayandırıyorlar. Bölücülük alçaklıktır. Bu alçaklığın en büyüğünü devlet partileri ve ordunun tepesindeki birkaç general yapıyor. Asıl bölücüler, Türkiye'nin temeline dinamit koyanlar, Kürt yok olsun diye neredeyse tüm Türkiye'yi dış güçlere peşkeş çekenler onlardır. Türk halkının bunu mutlaka görmesi ve alçakların alçaklığına dur demesi gerekiyor.

Biz hepimiz Kürt olarak Türk halkına hizmet etmeyi büyük bir onur sayarız. Ama bizim kimliğimiz yok edildiğinde ruhumuz da yok olacak ve ruhsuz varlıklar olarak Türk halkı bir yana kendimize bile yararımız olamaz. Devlet bize bunu dayatıyor. Sizler Türk olmanızdan pişmanlık duyabilir misiniz? Başkası size "Türkçe türkü dinliyorsunuz, kursa gidip Türkçe de öğrenebilirsiniz, anadilde eğitime ne gerek var?" dese ne yaparsınız? Kıyameti koparmaz mısınız, öfkenizden gök kubbeyi yere indirmez misiniz? Peki, kendiniz için istemediğiniz şeyi Kürt'ün kabul etmesi nasıl istenebilir? Biri kalkıp İzmir'in adını değiştirerek Smirna yapsa, Trabzon'a Trapezus dese, İstanbul'un adının Konstantinopolis olarak değiştirilmesi önerisinde bulunsa ne olur? Kaldı ki, bu yerlerin tarihsel adları gerçekten böyledir. Buna rağmen bu değişiklik önerilerini anında reddedersiniz, öyle değil mi? Peki, Dersim nasıl Tunceli oluyor? Biz Dersim'in kendisi olarak kalmasını isterken neden suç işlemiş oluyoruz? Bir düşünün: 'Nevruz' Kürtçeye çok yakın olan Farsça bir kelimedir, Türkçeye hiçbir alakası yoktur; ona rağmen neden Kürtlere ille de Nevruz dayatmasında bulunuluyor? Bunun 'Vatandaş, Türkçe konuş!' emriyle bir ilgisi de söz konusu değil. "Olsun, Türkçe olmasın da Farsça olsun, yine de Farsça Nevruz diyeceksin, Kürtçe Newroz kabul edilemez" mi denilecek? Kürtçe bir kelimeye bile bu akıl almaz düşmanlık neden?

Evete, biz bunları unutmayaacağız; bunları unutmanın ihanet olduğunu haykıracağız.